

Omtvistad MILJON

Minimala ingrepp eller total omvandling? Det enda som är säkert är att det finns mer än ett svar. I den första delen i vår serie om **miljonprogrammets framtid** utvecklar experterna sina argument.

Text: Rebecka Gordan. Illustration: Gabriel Wentz.

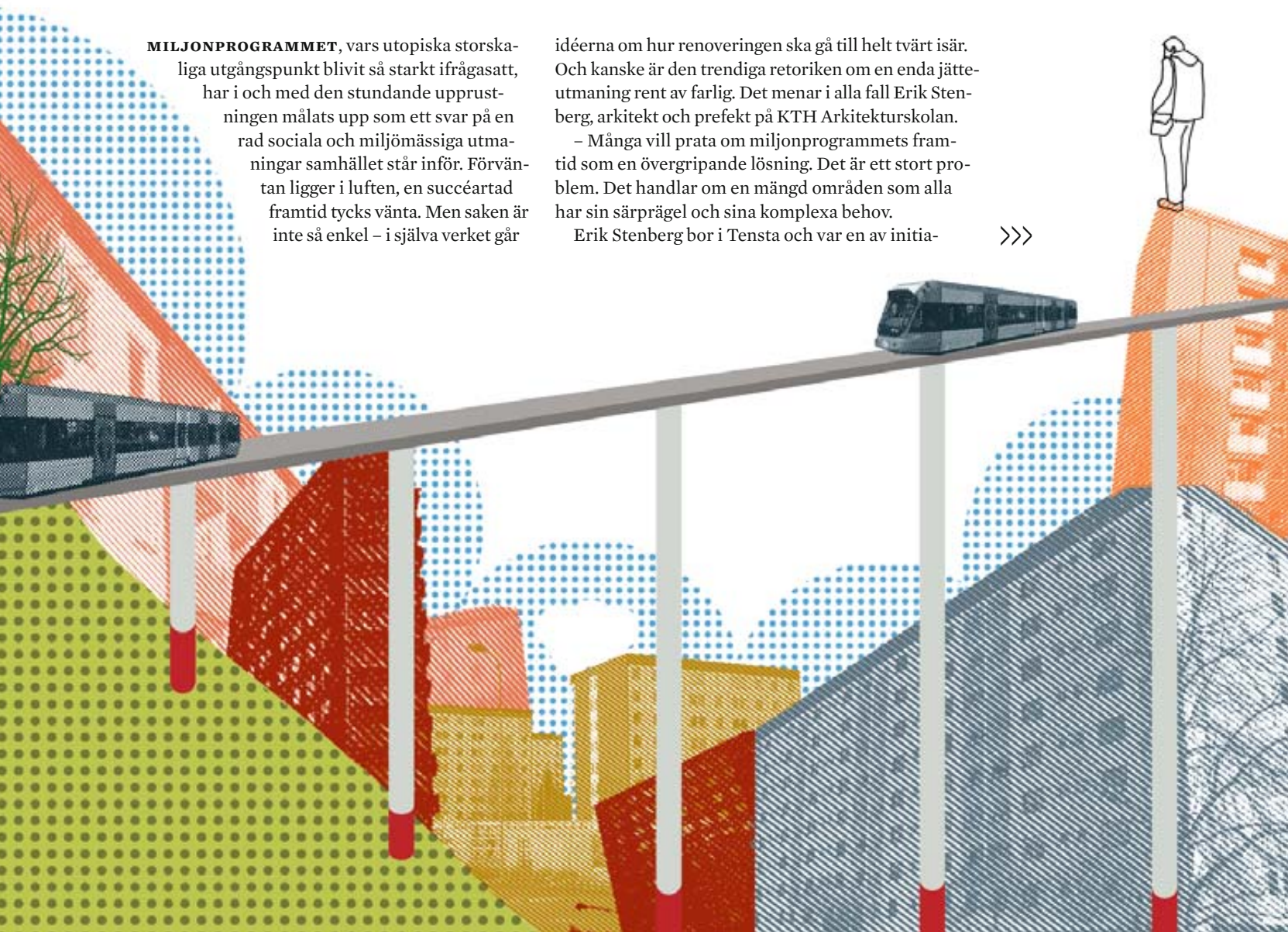
MILJONPROGRAMMET, vars utopiska storskaliga utgångspunkt blivit så starkt ifrågasatt, har i och med den stundande upprustningen målats upp som ett svar på en rad sociala och miljömässiga utmaningar samhället står inför. Förväntan ligger i luften, en succéartad framtid tycks vänta. Men saken är inte så enkel – i själva verket går

idéerna om hur renoveringen ska gå till helt tvärt isär. Och kanske är den trendiga retoriken om en enda jätteutmaning rent av farlig. Det menar i alla fall Erik Stenberg, arkitekt och prefekt på KTH Arkitekturskolan.

– Många vill prata om miljonprogrammets framtid som en övergripande lösning. Det är ett stort problem. Det handlar om en mängd områden som alla har sin särprägel och sina komplexa behov.

Erik Stenberg bor i Tensta och var en av initia-

>>>



tivtagarna till TenstaBo 06. Han säger att politiker, bostadsbolag och byggherrar tidigare pratade om miljonprogrammet i termer av ett dåligt rykte som skulle suddas ut med kosmetik.

– Nu är bilden mer nyanserad och verktygen bättre men jag skulle säga att lösningarna fortfarande har karaktär av storskalighet.

PÅ EN HUSFASAD i Tensta skyltar Svenska Bostäder med att de ska bygga om 5.200 lägenheter i stadsdelarna kring Järvafältet. Projektet är en del av Järvalyftet, Stockholms stads och andra aktörers satsning på social och ekonomisk utveckling i Akalla, Hjulsta, Husby, Kista, Rinkeby och Tensta.

Erik Stenberg befarar att en så omfattande, långsam och dyr insats inte kommer dagens invånare till nytta, och att de i värsta fall tvingas flytta. Men Järvalyftets projektledare Magnus Andersson på Stockholms stadsledningskontor är inte orolig. En stor del av kostnaderna bärs av bolagen själva. Hyrorna sätts sen i förhandlingar mellan bolagen och hyresgästerna, vilket hittills fallit väl ut i Järva. Dessutom innehåller Järvalyftet satsningar som på sikt ska minska arbetslösheten och förbättra de boendes privatekonomi, som jobbtorg och lärlingsutbildningar. Järvalyftet drog igång år 2007. En konflikt inträffade tidigt mellan Svenska Bostäder och hyresgästerna, som motsatte sig det kommunala bostadsbolagets rivningsplaner.

– Det gjorde att vi tappat en hel del tid, men vunnit en hel del i förankring. Svaret på facketågen blev dialogprocesser, säger Magnus Andersson.

Han vill se en upprustning som går utanför normalt underhåll som stambyten och ommålning. Byggnaderna ska få olika uttryck, det ska se roligare ut. Receptet är flera arkitektkontor där utformningen i detalj ska avgöras hus för hus i dialog med hyresgästerna.

– Ska loftgångarna vara kvar? Ska vi bygga på våningar, bygga ihop hus? De boende kommer att ha stort inflytande. Utmaningen blir att skapa variation utan att kasta ut barnet med badvattnet, säger han.

“En del arkitekter tycker att det är spännande att bevara, men det tycker inte jag.”



SVERIGES TRE BYGGJÄTTAR Skanska, NCC och Peab blev stora bostadsproducenter i och med miljonprogrammet. Idag har de alla koncept för renoveringen. Skanska var först ut för snart tre år sedan med Miljonhemmet, en kunskapsbank för att exempelvis åtgärda betongskador, minska energianvändningen och initiera boendedialog. Madeleine Nobs är projektledare för satsningen. Hon vill upprusta kvartersvis, och tror också hon på större arkitektoniska omvandlingar.

– Husen byggdes systematiskt, så de är enkla att bygga om. Man kan balkonisera, terrassera och jobba med olika färger och nya material. En del arkitekter tycker att det är spännande att bevara, men det tycker inte jag, säger Madeleine Nobs.

Hon menar att de mer rejäla greppen är lönsamma marknadsmässigt. Visst finns en risk att hyrorna höjs, men annars blir det bara mindre invändiga åtaganden. Och det är inte nog för att göra områdena attraktiva för nya grupper som ungdomar, anser hon.

MALMÖS KOMMUNÄGDA bostadsbolag MKB står inte inför den alarmerande upprustningspuckel alla pratar om eftersom de ägnat sig åt kontinuerligt underhåll under lång tid. Susanne Rikardsson är MKB:s affärsutvecklingschef. Den arkitektoniska omdaning Magnus Andersson och Madeleine Nobs vill se har hon inte mycket till övers för.

– Att bara kapa tak, skapa en show, vad får du för

Miljonprogrammet i siffror

Den statliga satsning som kallas miljonprogrammet (1965–74) gav upphov till vad som idag är en fjärdel av Sveriges hela bostadsbestånd. Två tredjedelar är lägenheter i flerbostadshus. Mellan 400.000 och 650.000 av dessa behöver rustas upp till en kostnad någonstans mellan 50 och 300 miljarder kronor. Att siffrorna skiljer sig så beror på om man räknar med normalt underhåll och stambyten eller tänker sig mer omfattande ombyggnader och energisparlösningar. En annan orsak till förvirring är att man ibland talar om de så kallade rekordåren, en term för det höga bostadsbyggnadet åren 1960–1975.



bestående effekt då? Vi tror att man kan renovera och modernisera utan att göra våld på arkitektens ursprung. I Rosengård har vi gått tillbaka till våra betongbalkonger och vita fronter vilket är fantastiskt vackert, säger Susanne Rikardsson.

Hon får medhåll av bebyggelseantikvarien Maria Mellgren som tagit fram ett samlat kunskapsunderlag om Västmanlands moderna kulturarv åt kommunerna i länet.

– Det handlar om att få syn på de värden som finns för att kunna ta tillvara på dem. Att inte göra förhastade åtgärder och välja en annan takform bara för att det ska se roligare ut. Det går att förbättra utan särskilt stora ingrepp, säger hon.

I Västmanlands län har det rivits miljonprogramshus i både Hallstahammar och Köping. Så har det ofta varit på orter med stor utflyttning. Andra kommuner i länet står inför renovering, och då är det viktigt att ha kunskapen innan man börjar, menar Maria Mellgren.

KTH:s Erik Stenberg tycker också att vissa byggnader är väl värda att bevara för sin ursprungliga gestaltning. Men att skydda hela områden tycker han är orimligt.

– Tensta kommer fortfarande vara Tensta även om man bygger om. Man kan inte hävda att ett område är klart på tio år. Jag tror att strukturen är så pass stark att karaktärerna inte försvinner, och det gäller alla miljonprogramsområden i Sverige.

ATT ÅSIKTERNA GÅR ISÅR om husens eventuella ombyggnad står klart. Däremot tänker de intervjuade i samma banor kring utemiljöer, sammanlänknings- och förtätningar. Susanne Rikardsson förklarar att man i Malmö vill binda samman miljonprogramsområdena med andra stadsdelar genom stråk och ny bebyggelse.

– Vi är lyckligt lottade, våra miljonprogram ligger mitt i stan. Vågar vi integrera dem kommer man inte att kunna se någon annan skillnad än den arkitektoniska särprägel.

MKB har bland annat byggt ihop befintliga bostä-

”Att bara kapa tak, skapa en show, vad får du för bestående effekt då?”



der med nya butikslängor mot gatan, så kallade bokaler. Strategin är stegvisa ingrepp, det kan vara belysning, bänkar eller profilbyggnader. Urban akupunktur som ska skapa stadsliv och länka ihop Rosengård med Möllevångstorget.

Magnus Andersson på Stockholms stadsledningskontor vill ha samma sorts grepp.

– Drömscenariot är att stadsdelarna kring Järvafältet ska bli som vilka som helst, där ingen gör skillnad mellan Tensta och Traneberg. Då får man naturliga flyttrörelser och en blandad befolkning.

Storstädernas promenadstadsvisioner verkar självklara. Ithopkopplade stadsdelar ska bidra till nya flyttmönster, integration och ett sjudande gatuliv. Men Erik Stenberg varnar för att kommunpolitikernas löften om sammanlänkning är tomma ord och att segregationen snarare gång på gång blir befäst.

– Till exempel ska den planerade tvärbanan inte längre dras till Rinkeby. Det är en allvarlig utveckling. De här områdena var inte tänkta att bli enklaver i den grad de är, man har befäst isoleringen istället för att motverka den, säger han.

EN ANNAN ASPEKT som numera nämns i samma andetag som miljonprogrammet är riksdagens klimatmål. År 2050 ska energianvändningen i byggelsen ha halverats. Stockholm stads kommunala bostadsbolag har i princip råd med såväl omvandling som energi-effektivisering bland annat tack vare försäljningar i innersta-

>>>



den. Andra fastighetsägare har det svårare, och för Susanne Rikardsson känns riksdagens krav som en svår utmaning.

– MKB gör så mycket som möjligt, men det måste gå ihop i slutändan. Är det inte lönsamt att riva ner fasader och tilläggsisolera gör vi det inte, säger hon.

Just sådana tyngre åtgärder är dessvärre vad som behövs, anser Arne Elmroth. Han är professor emeritus i byggnadsfysik vid LTH och rådgivare åt BeBo, Energimyndighetens beställargrupp för energieffektiva flerbostadshus. För att nå målen måste nästan alla byggnader uppförda före 1975 anpassas med tilläggsisolering av byggnadsskalet, fönsterbyten och nya ventilationssystem med värmeåtervinning, menar han.

– Det behövs en totalrenovering som helt klart kommer att påverka husens gestaltning. Så det blir en utmaning att klara bevarandekrav och samtidigt modernisera, säger Arne Elmroth.

Han betonar att en viktig förutsättning är att byggnaderna ändå måste fasadrenoveras och få nya fönster före 2050. I samband med det är det därför både möjligt och lönsamt att göra energieffektiviseringsåtgärder. Samtidigt kan finansieringen vara mycket svår att ordna.

– På BeBo har vi noterat ett antal rika Stockholmsbolag, annat är det med allmännyttan i avfolkningsbygder. Jag har ingen lösning på det här, kanske kan man få in privata investerare, kanske måste samhället gå in.

RISKEN ÄR ALLTSÅ att politiska energimål och attraktivitetsvisioner hamnar på de boendes hyresavier, och frågan är om invånarna har reell möjlighet att påverka den utstakade kursen. Tenstabon Erik Stenberg beskriver en ”dialogutmatning” där hyresgästerna gång på gång frågas om samma saker.

– Man engagerar sig, lägger tid på möten och enkäter. Jag vet att många börjar känna att de ger mer än de får tillbaka.

Nej, att få till bra samråd och verkligt demokrati

”Det behövs en totalrenovering som helt klart kommer att påverka husens gestaltning.”



tiska processer är inget man gör i en handvändning. Samtidigt är de intervjuade eniga om att samverkan är en avgörande faktor, och att arkitekten här har en viktig roll. Bäst är om arkitekten kommer in redan vid inventeringen. Det för att kunna diskutera med kommun, byggherre, boende och andra experter som bebyggelseantikvarier och energikonstuler.

– Annars är risken att man i ett senare skede tvingas gå tillbaka till ruta ett, och det är både kostsamt och tidskrävande, säger Maria Mellgren och får medhåll av Madeleine Nobs.

Susanne Rikardsson tycker att kåren borde ta ett större ansvar för att det de boende värdesätter blir utgångspunkt för den fysiska miljön. Hon hoppas också att arkitekterna ska värna om varje plats speciella förutsättningar.

– Den dagen vi tror att vi hittat en grand plan för alla miljonprogram sitter vi där vi började igen, säger hon.

Erik Stenberg ser en roll för arkitekterna som förmedlare av kunskap, så att exempelvis miljonprogrammens på sina håll kloka byggsystem kan utnyttjas. Magnus Andersson sätter stor tilltro till kåren och hoppas på spännande estetik som utvecklar bostadsområdena. Även Arne Elmroth understryker kårens möjlighet att påverka:

– Jag hoppas att fler arkitekter ska engagera sig i vårt befintliga bostadsbestånd. Då tror jag att vi kan få till både snygga och kloka lösningar som alla kan acceptera. ■



ARKI TEK TEN

Hjärnan ger svar

Kristina Sahlqvist om läkande rum

På barrikaderna

Arkitekterna som strider om Slussen

Miljonprogrammet

Experternas syn på framtiden

1.12

Vi står inför ett spännande år. Spännande för organisationen Sveriges Arkitekter. Staffan Carenholm har gått i pension och Catherina Fored har tagit över som förbundets högsta tjänsteman. Vad kommer det att innebära för verksamheten? Kommer fokus att skifta? En del av svaret får vi kanske på stämman i höst, när styrelsen presenterar den verksamhetsöversyn som förra stämman beställde.

ETT SPÄNNANDE ÅR

Spännande också för alla medlemmar. Hur ska marknaden utvecklas? Larmrapporter om en europeisk finansiell kris haglar. Men arkitekternas marknad rullar på här hemma. Antalet platsannonser i Arkitekten ökar snarare än minskar. Och arbetslösheten är fortsatt rekordlåg: Mindre än en procent av de drygt 6.000 av förbundets medlemmar som är med i a-kassa är arbetslösa enligt senaste statistiken.

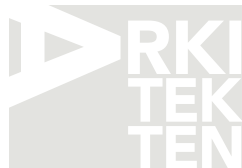
Spännande blir det också att se om det blir några nya turer om framtiden för Slussen i Stockholm, eller om de fortsatta protesterna är fruktlösa. Du möter några av de arkitekter som engagerat sig i frågan i vårt inledande reportage.

Och ska upprustningen av miljonprogrammets bostäder ta fart under året? Alla tycks vara överens om att det är en jätteuppgift, men alla är inte överens om vad som bör göras. Läs experternas olika syn i den artikel som inleder vår nya serie.



Per Lander

ILLUSTRATION: CLAES LARSSON



Sveriges Arkitekters bransch- och medlemsmagasin

ISSN 0347-058X Medlem i **SVERIGES TIDSKRIFTSR**

Adress

Storgatan 41, Box 5027, 102 41 Stockholm
Telefon 08-505 577 00, fax 08-505 577 05
E-post: kansli@arkitekt.se
Webb: www.arkitekt.se

Redaktion

08-505 577 00, arkitekten@arkitekt.se
Per Lander (ansv utgivare), per.lander@arkitekt.se
Annika Jensfelt (red sekr), annika.jensfelt@arkitekt.se
Nina Gunne, nina.gunne@arkitekt.se
Elisabet Näslund, elisabet.naslund@arkitekt.se
Rebecka Gordan, rebecka.gordan@arkitekt.se
Ina Flygare, ina.flygare@arkitekt.se

Annonspriser 2012

Fullständig annonsprislista på www.arkitekten.se
Produktannonser, exempel:
1/1-sida 26.500 kr
Platsannonser, exempel (tryckfärdigt material):
1/1-sida 14.000 kr
1/2-sida 10.000 kr
1/4-sida 7.000 kr
1/8-sida 5.000 kr
Moms och reklamskatt tillkommer ej.

Alla Arkitektens platsannonser införs kostnadsfritt på Sveriges Arkitekters webbplats www.arkitekt.se.
Annonsering enbart på webben kostar 5.000 kr plus moms.

Annonsbokning

Boka på www.arkitekt.se/arkitekten/annonsera.
Produktannonser: Margareta Karlsson, margareta.karlsson@arkitekt.se
Platsannonser: Ina Flygare, ina.flygare@arkitekt.se

Prenumeration

Helår 550 kr

Publiceringspolicy

Åsikter som framförs i signerade artiklar står för författaren. Redaktionen tar inte ansvar för insänt ej beställt material. Allt redaktionellt material i Arkitekten publiceras på Sveriges Arkitekters webbplats www.arkitekt.se. Medarbetare som inte accepterar detta måste meddela förbehåll. I princip publiceras inget material med sådant förbehåll.

Upplaga

TS-upplaga 2010: 11.500

Tryck

Ineko, Stockholm 2012.

Utgivningsplan

Nummer	Annons- och manusstopp	Utgivningsdatum
2/2012	1/2	22/2
3/2012	29/2	21/3
4/2012	4/4	25/4
5/2012	2/5	24/5
6-7/2012	30/5	20/6
8/2012	8/8	29/8



ILLUSTRATION: GABRIEL WENTZ

24

Bevara eller bygga om? I den första delen i vår nya serie om **miljonprogrammet**, arkitekten och framtiden utvecklar experterna sina argument.

6

Stadsbyggnadsstrid. Debatten om Slussen engagerar arkitekterna.



FOTO: GEGILIA LARSSON

30

Läkekonst. Kristina Sahlqvist om inredningsarkitektur och intensivvård.



FOTO: MAGNUS GOTANDER

MER I DETTA NUMMER

- 14 Nyheter.** Malmös stadsbyggnadskontor reagerar på våldet. Grönt ljus för nya arkitektskolan i Stockholm. Vinnarna i European 11. Utländska arkitekter möts i demokratiprojekt.
- 36 Kommenterat.** Medborgardialog som verktyg. Textilforskning i Borås. Stadshuset utställt. Kulturarvskonflikter.
- 44 Krönika.** Thorbjörn Andersson om upphandling.
- 46 Tips.** Helsingfors designhuvudstad. Möbelmässan.
- 50 OS i London:** Wilkinson Eyres basketarena.
- 54 Debatt.** Förtroendekris på Stockholms stadsbyggnadskontor. Replik stadsbyggnad.
- 76 Sveriges Arkitekter:** Catherina Foreds första ledare. Planakademin till domstol.
- 82 På nytt jobb:** Ulf Helgesson.

Omslaget: Kristina Sahlqvist. Foto: Magnus Gotander.



ILLUSTRATION: THAM & VIDEGÅRD

Ny arkitektskola av Tham & Videgård. Fasadens gyllenröda cortenstål ansluter till det handslagna teglet i Erik Lallerstedts symbolbyggnad från 1917.

Startklart för nya KTH

En oval kompakt byggnad skapar en ny entré till KTH. Det formella beslutet är taget och nu börjar projekteringen för den nya **arkitektskolan** i Stockholm.

Tham & Videgård Arkitekter vann en inbjuden tävling 2007 om nya KTH Campus entré och ny arkitektskola. Sedan dess har projektet pågått i det tysta. Gestaltningen har utvecklats men grundidén är intakt.

Skolbyggnaden ska förbindas under mark med en existerande byggnad och fastighetsägaren och byggherren Akademiska Hus har behövt längre tid än beräknat för att evakuera hyresgästerna.

Det existerande huset ska byggas om till Campus entré, info- och servicecenter. Dessutom ska den angränsande marken, inklusive gator och gångstråk, förnyas.

Inför projektstarten har Aka-

demiska Hus handlat upp alla konsulter på nytt, inklusive arkitekten. Så Tham & Videgård fick ge sig in i anbudsleken vilket gick bra för kontorets del. Ansvariga arkitekterna Bolle Tham och Martin Videgård fortsätter med projektet och ritar också ombyggnaden.

Det är fortfarande oklart vad som händer med nuvarande arkitektskolan. Akademiska Hus förhandlar med försäkringsbolaget om en eventuell uppbyggnad av de byggnader som förstördes vid branden i maj ifjol. Och vad som sker efter flytten över Valhallavägen är en öppen fråga.

ELISABET NÄSLUND

Nya Arkitekturskolan KTH

Byggherren Akademiska Hus investerar 500 miljoner kronor i en ny skola och ett nytt entréhus om tillsammans 14.300 kvadratmeter. Skolan, ritad av Tham & Videgård Arkitekter, är ett ovalt fyrvåningshus som rymmer ateljéer, rit-salar, kontor, grupprum och datasal. Byggstart beräknas till våren 2013 och inflyttning inför höstterminen 2015.

15 MILJONER TILL HÅLLBARHET

Regeringens Delegation för Hållbara Städer har delat ut 15 miljoner kronor i stöd till 27 hållbara stadsbyggnadsprojekt. De som fått störst bit av kakan är NCC för projektet *Svenskanpassning av certifieringssystem för stadsdelar* (1,5 miljoner kronor), Botkyrka kommun för projektet *Alby stadsbyggnadsidé* (1,2 miljoner kronor) samt Helsingborgs stad (H+) och Nordvästra Skånes Renhållnings AB för en förstudie om integrerad systemlösning inom Energi-VA-Avfall (1,02 miljoner kronor). Mer info om bidragen på www.hallbarastader.gov.se.



FOTO: HÅKAN LARSSON

KONSTFACK FÅR NY REKTOR

Forskaren, kritikern och konstnären Maria Lantz blir troligen ny rektor på Konstfack den 1 juni. En enhällig styrelse har föreslagit henne och regeringen förväntas fatta sitt beslut under januari. Maria Lantz arbetar sedan tolv år på Kungliga Konsthögskolan och är verksam inom avdelningen Mejan Arc där hon ansvarar för projektutbildningen Konst+Arkitektur.

FLER PÅ MUSEET

50-årsjubilerande Arkitektur-museet har ökat sina besöks-siffror två år i rad. År 2011 var antalet besökare 137.084, en ökning med 36 procent från 2010, uppger museet.